

լրիւ կերպով կը կատարեն իրենց պարտքը հանդէպ պետութեան: Ինչ վերաբերում է կովկասահայերին՝ Դաշնակցութիւնը չի կարող յանձնառութիւն ստանձնել նրանց ապստամբեցնելու, մանաւանդ որ թիւրքերը իրենց վերջին հինգ տարւայ քաղաքականութեամբ թիւրքահայերի վերաբերմամբ այնպիսի վիճակ չստեղծեցին, որ կարողանային գրաւել ռուսահայերի համակրանքը:

Այս պատասխանը թիւրքերի ուզածը չէր: Նրանք պահանջում էին աւելի շօշափելի ապացոյցներ «օսմանեան հայրենասիրութեան», մանաւանդ բարենորոգումների ծրագրի առթիւ իրենց և հայերի միջեւ առաջ եկած պաշտօնական յետոյ: Հայերը չէին կարող խոստանալ աւելին. հոգեբանօրէն, մարդկայնօրէն հնարաւոր չէր այդ: Ո՛չ միայն կովկասահայերին ապստամբեցնել, թիւրքահայերին իսկ դժւար էր ոգևորել «օսմանեան հայրենասիրութեամբ» — այնքա՛ն վարկաբեկած էր թիւրքական ռեժիմը հայ ժողովրդի աչքին:

Ընդհակառակը, պատերազմի պարագային, աւելի հաւանական էր հակաթիւրք զգացմունքների պոռթկումը ռուսահայերի մէջ: Այդպէս էլ պատահեց: Դեռ թիւրք-ռուսական պատերազմը չսկսած Կովկասում ծայր տւեց ուժեղ, բառի իսկական իմաստով համաժողովրդական տարերային կամաւորական շարժում, որը կլանեց հայ ժողովրդի համարեա բոլոր խաւերն ու կազմակերպութիւնները: Կարճ ժամանակամիջոցում կազմակերպւեցին 4 կամաւորական խմբեր, որոնց մէջ մտնել փափագողների թիւը պահանջւածից մի քանի անգամ աւելի էր: Ասպարէզ եկան հայդուկային կոիւնների մէջ թրծւած խմբապետներ — Անդրանիկը, Վարդանը, Քեռի, Համազասպը, Դրօն, Խէչօն և շատ ուրիշներ, որոնք կանգնեցին խմբերի գլուխը: Իրբեւ կամաւորական շարժման ընդհանուր ղեկավար հրապարակ եկաւ Ազգային Բիւրօն. զուտ վարչական-կազմակերպական գործը ամփոփւեց Կարգադրիչ Մարմնի ձեռքը: Շարժման քաղաքական նշանաբանն էր՝ «Ինքնավարութիւն 6 վիլայէթների և նրանց անբաժան մասը կազմող Կիլիկիայի՝ Ռուսաստանի հօր հովանաւորութեան տակ»: Ռուս ղեկանադիրութիւնն ու զօրահրամանատարութիւնը ոյժ էին տալիս այս տրամադրութեան և ուղղակի կամ անուղղակի կերպով զգացնել էին տալիս, որ հայերի բաղձանքները կը կատարեն լիովին:

Կամաւորական խմբերը սկզբում 4 էին — Անդրանիկի, Քեռիի, Դրօնի, Համազասպի — որոնց մէջ մտնում էին մօտ 2500 կուռղներ: Ապա՝ աւելացաւ մի նոր խումբ՝ դնդ. Ջամիդլադեանի հրամանատարութեան տակ: 1915-ի դարնանը Քեռիի, Դրօնի և Համազասպի խմբերը միացւեցին Արարատեան դնդի մէջ, Վարդանի ընդհանուր հրամանատարութեան ներքոյ, և Վանի գրաւման գլխաւոր ոյժը հանդիսացան: Նոյն 1915-ին կազմակերպւեց Իշխանի — Յովսէփ Արղութեանի խումբը: Ի վերջոյ, հայ կամաւորական խմբերի թիւը հասաւ եօթի: 1916 թւին այդ խմբերը վերակազմւեցին հայկական հրացանաձիգ դնդերի, կանոնաւոր սպաների հրամանատարութեան տակ և մտցւեցին ռուսական կանոնաւոր բանակի մէջ: